

КЫРГЫЗ МЕКТЕПТЕРИНДЕ НЕМЕЦ ЭТИШТЕРИН ОКУТУУ

ЧЫЛАНБЕКОВА Н.

Этиш сүйлөмдүн уюштуруучу борбору болуп саналат жана анын динамикасын аныктап, кыймылын, процессти чагылдырып берет. Тике методдун дагы бир көрүнүктүү өкүлү болуп Ф.Гуэн (Франция) саналат, ал этишти сүйлөмдүн жаны деп эсептеген. Окуучулардын сүйлөө ишмердүүлүгүндө этиштерди автоматташтырылган көндүмдөрүнүн калыпка салынбаган түрдө колдонуусунда бөтөн тилдик кептик коммуникация боло албайт. Студенттер семантиканы, шайкеш келишүүнү, валенттүүлүктү, этиштер менен иштөөнү өздөштүрүүлөрү керек. Анализ көрсөткөндөй, семантикада, валенттүүлүктө, немец тилиндеги этиштерди кыргыз тилиндеги этиштер менен салыштыра турган болсок, бир топ айырмачылыктар бар экендигин байкайбыз. Ошондуктан, кыргыз аудиториясында немец тилиндеги этиштер менен иштөө олуттуу орунду ээлеши керек жана эне тилинин спецификасын эске алуу менен билим алуучулардын кебин өнүктүрүү үчүн өткөрүлөт.

Кыргыз методисти С.Ш.Гараевдин эмгектери аркылуу кыргыз мектептеринде немец тилиндеги этиштер менен кыргыз тилиндеги этиштер салыштырылып, аларды өтүүнүн ыкмалары, методдору иштелип чыккан. Анын эмгектеринде негизинен немец этиштеринин мезгил ыңгай формасынын методикалык иштери чагылдырылган жана бул формаларды изилдөөдө эне тилинин спецификасына байланышкан суроолор да чагылдырылган. Немес тилиндеги этиштердин бардыгы жана алардын кыргыз тилиндеги эквиваленттери валенттүүлүгү боюнча бири-бирине шайкеш келбейт, бул болсо немец тилине үйрөтүүдө бир катар кыйынчылыктарды жаратат. Мисалы: **haben** немец этиши орус тилинде толук мааниге ээ, ал эми кыргыз тилинде **бар** этиши дал келет. Мисалы:

Ich habe ein Buch.

Менде китеп бар.

Кыргыз тилинде байланыштыруучу **sein** этиши жок. Мисалы:

Das ist ein Buch.

Бул китеп. (байланыштыруучу этиш жок)

Мындай айырмачылыктар немец этиштеринин семантикасында жана кыргыз тилиндеги аналогдорунда бар. Мисалы:

окуу	lernen lesen studieren
баруу	fahren gehen

Кээ бир немец этиштери кыргыз тилине сөз айкаштары аркылуу берилет. Мисалы:

duerfen	уруксат берүү уруксат кылуу
helfen	жардам кылуу
muessen	милдеттүү болуу

Ошондуктан немец тилине үйрөтүүдө мугалим бул өзгөчөлүктөрдү эске алып, жаңы материалды өтүүдө анын спецификасын туура колдонушу керек.

С.Ш.Гараевдин “Кыргыз орто мектептеринде немец грамматикасына үйрөтүүнүн өзгөчөлүктөрү” аттуу эмгегинде эне тилдин жана чет тилдин грамматикалык түзүлүшү, эквиваленттер системасы тууралуу суроолор баса белгиленет. Сүйлөшүү коммуникациясынын катышуучулары катары чет тилдүү окуучулар болсо, анда алар менен жергиликтүү окуучунун ортосундагы карым-катыш бири-биринин тилинин айырмачылыктарын, эквиваленттерин айырмалай алган учурда гана түзүлөт. Ушул учурда гана бири-бирин толук түшүнүү өкүм сүрөт.

Окутуунун башында кыргыз улутундагы билим алуучуларды немец тилинин сүйлөө образдарынын структурасын туура колдонуу жана ага өткөрүү үчүн билим алуучулар эне тилинин грамматикасын толук билиши зарыл жана үйрөнүлүп жаткан чет тилине аларды туура катары билиши керек. Бул үчүн методикалык пландан алып караганда грамматика боюнча окуу материалдарын уюштуруу керек.

Окуу материалдарын кыргыз мектептеринде немец тилиндеги этиштерин бөлүштүрүү, аларды өздөштүрүү жана сапаттык, сандык кыйынчылыктарын өздөштүрүү грамматика боюнча материалдардын маңыздык бөлүгүн түзөт. Немец тилиндеги этиштерди өздөштүрүүнү окутуунун методикасынын негизинде алмашып турган пикир алышууда капыстан дароо колдонуу деңгээлине чейин үйрөтүү керек.

Анализ көрсөткөндөй немец тилинин грамматикалык материалы кыргыз мектептери үчүн үч топко бөлүнгөн.

1-топ – эне тилинен немец тилине ыңгайлуу которуу боюнча материал кирет (окшош кубулуштар, мисалы этиштин грамматикалык мааниси ж.б.).

2-топ – кыргыз мектебинин окуучуларынын эне тилинин интерференциясы тарабынан колдоого алынбаган немец тилинин материалы (мисалы, этиштер лексема катары, күчсүз этиштердин императивдик формаларынын жасалышы).

3-топ – эне тилде толук аналогияга ээ болбогон жана аны тилде колдонууда тилдик интерференцияны жараткан материал (мисалы: кыргыз тилиндеги **бар** туруктуу этиши – нем. **haben**; **sein** жардамчы этиши; окуу кыргыз этишинин немец тилиндеги **lesen**, **lernen** этиштери менен шайкеш келиши, **жашоо** этишинин немец тилиндеги **leben** жана **wohnen** этиштери менен дал келишүүсү ж.б.).

Чет тилди окутуу теориясына таянуу менен (анын ичинде этишти) кеп ишмердүүлүгүндө грамматикалык мамилелерге ээ болуу максатында грамматикалык процесс катары каралат. Грамматикалык операция – грамматикалык иш-аракетти аткаруунун жолу болуп саналат. Башка жагынан алып караганда грамматикалык операция грамматикалык иш-аракеттердин автоматташтырылган компоненттери болуп саналат. Буга байланыштуу С.Ш.Гараевдин изилдөөлөрүндө кыргыз мектептеринин 5-классында немец тилинин грамматикалык кыйынчылыктарын өздөштүрүүнүн шкаласы түзүлгөн. Бул эмгекте немец тилин өздөштүрүүнүн кыйынчылыктары да орун алган. Ар бир элементардык иш-аракет грамматикалык кыйынчылыктарды жоюу катары каралат.

Анализ көрсөткөндөй немец этиштери менен кыргыз этиштеринин ортосунда айырмачылыктар бар. Эне тилинин методикасы чет тилди үйрөнүүдө маанилүү ролду ойнойт.

Булардын бардыгы немец тилин өздөштүрүүдө мугалим менен окуучу кандай кыйынчылыкка туштугушаарын айгинелейт жана чет тилдеги кеп ишмердүүлүгүндө немец этиштерин колдонуу көндүмдөрүн калыптандырат.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Кыргыз мектебинин 5-классы үчүн немец тили китеби. – Б.,1996.
2. Гараев С.Ш. Орто мектеп үчүн немец тили боюнча лексико-грамматикалык таблицалар. – Б.,1997.
3. Гараев С.Ш., Османакунуова К.О. Кыргыз орто мектептеринде немец тилинин грамматикасынын үстүндө иштөөнүн өзгөчөлүктөрү. – Б.1998.
4. Бим И.Л. Орто мектепте немец тилин окутуунун практикасы жана теориясы. – М.,1988.
5. Хакимов И.А. Өзбек тилдүү мектептеринин 5-8-класстарында немец этиштеринин мезгилдик формаларын окутуунун методикасы: фил.и.к. үчүн жазылган автореферат. – М.,1977.